

SLOVENSKA VERZOLOŠKA TERMINOLOGIJA

Neža Kočnik

Zreče

neza.kocnik@gmail.com

DOI:10.4312/Obdobja.43.155-160

Prispevek izpostavlja izbrane verzološke termine, ki znotraj slovenske verzološke stroke izkazujejo določeno mero neustaljenosti. Na kratko so predstavljeni tudi začetki slovenske verzološke terminologije. Terminološka poimenovanja za temeljne verzološke pojme, začenši z imenom discipline, so osvetljena etimološko, ob čemer so vzporejana z ustreznimi tujejezičnimi poimenovanji. Izpostavljenih je tudi nekaj terminov, ki jih je skoval najuglednejši slovenski verzolog Boris A. Novak. Na podlagi izbranih primerov prispevek poudarja nujnost obstoja ustreznega terminološkega aparata za vitalnost posameznega strokovnega področja.

slovenski verz, verzološka terminologija, verzologija, verzifikacija, Boris A. Novak

This article presents selected prosodic terms that show a certain degree of inconsistency within Slovenian prosody. The beginnings of Slovenian prosodic terminology are also briefly presented. The terms used for the basic concepts of prosody, starting with the name of the discipline, are also highlighted etymologically and compared with corresponding terms in other languages. A few terms coined by the most eminent Slovenian prosodist, Boris A. Novak, are also presented. Based on selected examples, the article emphasizes the necessity of appropriate terminological vocabulary for the vitality of every specialized field.

Slovenian verse, prosodic terminology, prosody, versification, Boris A. Novak

1 Verz in nauk o njem

Beseda *verz* (prevzeta prek nem. *Vers*) izhaja iz lat. *versus* in prvotno pomeni obrat (pluga za začetek nove brazde (Novak 2017: 507)), kar je izpeljano iz pasivnega participa perfekta glagola *vertere* 'vrteti, sukati, obračati' (Snoj 2016). Pomenska motiviranost je smiselna, saj je verz »vrstica, ki se obrača, ki se ponavlja« (Novak 2017: 507). Ob njej se rabi tudi beseda *stih*, ki je prevzeta iz rus. *stix*, kar je izposojeno iz gr. *stikhos* 'vrsta, bojna vrsta, vrstica, verz' (Snoj 2016). Beseda *stih* je bila najpogosteje rabljena v 19. in prvi polovici 20. stoletja, ko jo je nadomestil izraz *verz*, ki sicer prednjači v zahodnoslovanskih jezikih: češ. *verš*, polj. *wiersz*, slš. *verš*, ustaljen pa je tudi v ukrajiniščini (*bipui*) in beloruščini (*bepui*), medtem ko ruščina ter južnoslovanski jeziki ohranjajo besedo *stih*: rus. *cmux*, hrv. *stih*, srb. *cmux*, mak. *cmux*, blg. *cmux*. Za poimenovanje discipline, ki se ukvarja z verzom, se bolj ali manj

sinonimno uporablja kar nekaj izrazov, med najpogostejšimi so *verzologija* (starejše *stihoslovje*), *metrika* in *prozodija*.

Tujka *metrika* je najverjetneje prek nem. *die Metrik* prevzeta iz lat. (*ars*) *metrika*, kar je izposojeno iz gr. *μετρική τέχνη* (*metrikē technē*) (Kluge 2002: 616) ali tvorjeno iz *metrum*, kar je prevzeto iz lat. *metrum* (eventualno prek nem. *Metrum*), to pa izposojeno iz gr. *métron* 'mera (tudi verzna)' (Snoj 2016). *Metrika* se je sprva nanašala zgolj na antični nauk merjenja zlogov v kvantitativni verzifikaciji, tj. verzifikaciji, ki temelji na dolžinah in kračinah zlogov (starogrška in v manjši meri latinska poezija) (Novak 2017: 509).

Beseda *prozodija* (v slovenščini izpričana od 19. stol. naprej) je (eventualno prek nem. *Prosodie*) prevzeta iz lat. *prosōdia*, ta pa iz gr. *prosōidia* 'meroslovje', tj. 'nauk o metriki in verzih'. Gr. *prosōidia* je sestavljenka iz gr. *prós* 'pri, zraven, pred, o' in izpeljanke iz gr. *ōidē* 'petje, pesem, pesnitev' (Snoj 2016). Primarno jezikoslovni termin se pogosto uporablja tudi širše in se nanaša na zvočno plat (ne samo pesniškega) jezika in se za ožjeverzološko rabo zdi manj ustrezen.

Najnatančnejši in najprimernejši možnosti za poimenovanje discipline, ki preučuje verz oz. stih, se zdita izraza *verzologija* in (danes sicer zastarelo) *stihoslovje*. Gre za zloženki, katerih druga člena sta *-logija* (z izhodiščem v gr. *-logía*, izpeljanki iz *lógos* 'beseda, govor, pripoved, govornica, trditev, literatura, pamet, razum idr.', ki v tovrstnih zloženkah pomeni 'beseda, govor (> znanost) o (tem, kar izraža prvi člen zloženke)' (Snoj 2016)) oz. *-slovje*, kar je izpeljano iz csl. *sloviti* 'govoriti', *slovo* 'beseda' (Snoj 2016).

Navedeni izrazi (in poleg njih še *verzifikacija* v pomenu 'nauk o verzu') se bolj ali manj sinonimno uporabljajo tudi v drugih jezikih, npr. nem. *die Verslehre* in *die Metrik*, fr. *la versification* in *la métrique*, rus. *стихосложение* in *версификация*, polj. *wersologia* in *wersyfikacja*.

2 Pohlinova verzološka terminologija

Začetki slovenskega nauka o verzu segajo v 18. stoletje. Poetika Blaža Kumerdeja (1791) je sicer ostala samo v rokopisu, Marko Pohlin pa je v svojo *Kraynsko Grammatiko* (1768) vključil tudi poglavje o verzu, naslovljeno *die Thonfprechung/spevorezhnost*, ki je bilo v prvi izdaji del širšega pravopisnega poglavja, v drugi, razširjeni in popravljene izdaji (1783), pa je nauk o verzu vključen v prilogi z naslovom *Von der krainischen Dichtkunst*. Prva slovenska normativna poetika se je tako vzpostavila še pred razvojem slovenske umetnostne poezije, torej Pohlinova slovnica ni opisovala in razlagala že obstoječe pesniške prakse, temveč je imela zlasti programsko vlogo (Strsoglavec 2019: 295).

Kraynska Grammatika kljub dejstvu, da je pisana v nemščini, hkrati predstavlja začetek razvoja slovenske verzološke (tudi nasploh literarnoteoretske) terminologije. Termini za poimenovanje tropov in figure so prevedeni iz grščine in tvorjeni s pripomo *-ost* (Strsoglavec 2019: 296).

nem.	sln. (1768)	sln. (1783)	sod. sln.
Apokopen	Odseknost	odseknofť (225)	apokopa
Idiotismen	Lestnorezhnost	lêftnorezhnofť (226)	frazem, reklo
Synonimen	Enakorezhnost	Enakorezhnofť	sopomenka, sinonim
Ironie	Posmehuvazhnost		ironija, posmeh
Hyperbolen	Svishateljnost	Svishatnofť	hiperbola, pretiravanje
Miosen	Smajnshateljnost	Smajshatnofť	litota
Prothesen	Perdadeljnost	Preftavlenofť	proteza
Methathesen	prestavljenost		metateza, premet
Hinwegnehmungen	Odlošfnost	odshipnofť, okkrushnofť	odvzemanje
Synekdochen	Skupjemanost	skupjemnofť	sinekdoha
Anastrophen	Prebrazhnost	prebrazhnofť	anastrofa
Diäresen	/	Refdejlnofť	diereza

Tabela 1: Primerjava uporabljenih terminov v prvi in drugi izdaji (v nemščini) z ustrezniciami v sodobni slovenščini (Pohlin 1768: 176–187; 1783: 220–227).

Pri ožjeverzoloških izrazih so nekaterim nemškim v oklepajih dodane slovenske terminološke ustreznice:

nem.	sln. (1768)	sln. (1783)	sod. sln.
die Thonsprechung	spevorenost ¹		nauk o verzifikaciji
das Reimglied	pesemske dejl, skok	pešmèskè dejl, skok	stopica
der Abschnitt	predahenje	predâhnénje	cezura
das Reimmaß	/	pešmèska mira	verzna mera
Reim, Verse	rajflh, raja (179)	stih, rajflha, raja	verz

Tabela 2: Primerjava ožjeverzoloških terminov v prvi in drugi izdaji (v nemščini) z ustrezniciami v sodobni slovenščini (Pohlin 1768: 176–187; 1783: 220–227).

Pohlinovo strokovno izrazje predstavlja pomemben začetek literarnoteoretske in s tem verzološke terminologije v slovenskem jeziku, vendar se termini kljub avtorjevi inovativnosti in posluhu za slovenski jezik niso ustalili.

1 V poglavju Von den zusammengefeßten Wörtern kot primer zloženke navaja *Spevorenzhek* (pesnik) (Pohlin 1768: 114), v slovarju *Tu malu besedishe treh jesikov* (1781) zabeležen kot *Spevorenzhek*. Za pesnika uporablja tudi izraz *zmislovednek*: »Smislovedneki se fmishlujejo 'Es dichten die Poeten'« (Pohlin 1768: 146).

3 Osnovna metrična enota verza

Pohlin je kot ustreznicu nemškemu izrazu *das Reimglied* navedel besedno zvezo *pešmèskè dejl* in izraz *skok*. Danes uveljavljen izraz za osnovno metrično enoto verza je *stopica*, izpeljanka iz *stopa*; psl. **stopǎ* 'stopalo, sled, korak' je izpeljana iz **ste(p) tī*, besedotvornega predhodnika glagola **stopīti* 'stopiti' (Snoj 2016).

Variantno se, čeprav redkeje, pojavljata še izraza *stopa* in *stopnica*, npr. v pismu Josipa Murna Otonu Župančiču 1. februarja 1900 (Elektronska zbirka Pisma):

Imel sem dovolj posla z njimi, tako da sem postal že od samega prepisavanja apatičen in momentano na čutu in okusu otopèl, tako da mi ni bilo mogoče pečati se natančneje s popravki in formami. Gledé zadnjih sem bil vedno popolnoma prost, bodisi že iz same komodnosti ali pa, ker ne morem drugače in se mi vse merjeno zameri. Glavno je vendar le ritem in ostane ritem, ki naposled določuje sam število *stop* in bi velikokrat pedantnost kazila notranjo harmonijo sloga. Aškerc pa je za stroge forme in rekel mi je, da Ti bode pisal enkrat o tem malo lekcijo. Pesmij sem prepisal veliko, med katerimi jih je mnogo starih in slabih. Preglejšta jih, prosim, s Cankarjem natančno in zaznamujta tudi vse one mesta, kjer bi se kazilo blagoglasje, ritem, ali pa bi bilo kaj odveč. Mnogokrat pa sem moral nehote in vedoma: zagrešiti proti formi, zlasti na mestih, kjer ni bilo drugače mogoče začeti verza kot z zloglasnimi »se« in »bi«; mislim pa, da je to opravičeno, ker je niko neizogibno; vendar je boljše, da je človek včasih predant. (poudarila N. K.)

Enako tudi v pismu Ljudmile Poljanec Franu Zbašniku 24. februarja 1904 (Elektronska zbirka Pisma):

Pošiljam Vam svoji dve pesmici in vrnem oni dve [...] Misli so izbrane, tudi oblika lepa – le *stopnic* je v nekaterih verzih premalo, a v drugih zopet preveč. Pesmi se morate toliko popraviti, da bodo povsod *šesterostopni* »jambi«. (poudarila N. K.)

4 Verzifikacija

Zaradi večpomenskosti je problematičen tudi izraz *verzifikacija*, ki lahko po SSKJ2 pomeni:

- pisanje verzov oz. verznih besedil,
- pravila oz. načine tvorjenja verznih besedil določenega avtorja, obdobja ali jezika,
- v verzih pisan del avtorjevega opusa ali skupek v verzih pisanih del kakega obdobja ali jezika,
- v verzih pisano delo, ki navadno ne izkazuje visoke umetniške vrednosti.

V strokovni rabi se *verzifikacija* navadno nanaša na drugi navedeni pomen, pogosto zlasti v povezavi s temeljnimi načini urejanja pesniškega jezika, drugače rečeno s temeljnimi tipi verzifikacij (Novak 2017: 509):

- kvantitativno,
- silabično,
- tonično (naglasno, akcentuacijsko),
- silabotonično.

Izrazi za poimenovanje tretjega tipa, tj. tonične verzifikacije, so, če niso specializirani in tako omejeni na poseben podtip verzifikacije v določenem verznem sistemu, sinonimni. Težavo predstavlja izraz *silabotoničen*, saj podrednost tvorjenke zakriva dejstvo, da v silabotoničnem principu nobeden od mehanizmov (ne silabičen ne toničen) ne prednjači pred drugim – angleška verzološka tradicija primerneje ločuje med izrazoma *accentual-syllabic* in *syllabic-accentual*.

5 Spomin jezika

Temeljno poetološko načelo najuglednejšega slovenskega verzologa Borisa A. Novaka, da »zven besede pomeni in pomen besede zveni«, velja tudi za njegovo izvirno kovanje verzoloških terminov. Za termin *spomin jezika* tudi sam opozarja, da »je bil najprej pesniška metafora, ki jo [je] šele pozneje razvil v verzološki koncept« (Novak 2011: 152). Soroden *spominu jezika* je tudi *jezik spomina*, izraza pa Novak (2022: 9) definira takole:

Pesniški jezik vselej vsebuje in ohranja **spomin jezika**: ponavljajoči se ritmični vzorci močnih in šibkih pozicij ter zvočni stiki (aliteracija, asonanca, rima) z odmevanjem glasov vzpostavljajo časovno (spominsko) vertikalno, ki prebije in presega horizontalno odtekanje teksta skozi čas v molk, v nič. Ritmična in zvočna ponavljanja ohranjajo v živi zavesti besede, ki so že odtekale v preteklost: kadarkoli se oglasi nov ritmični segment, se verz, ki je že izzvenel, spominsko vrne in lebdi nad verzom, ki se oglašča v živi sedanjosti. Kadarkoli se oglasi ista rima, odmevanje istih besednih končnic prikliče iz tišine že potopljene besede. **Spomin jezika** pa omogoča in nosi **jezik spomina**. V epskih časih se je s pomočjo verznega ritma prenašala zavest skupnosti o lastnem izvoru, genealogiji bogov, vrednostnem sistemu, zgodovini, ključnih bitkah, zmagah in porazih, junakih in žrtvah, to spominsko funkcijo pa pesniški jezik književnost ohranja tudi pozneje.

V svojih raziskavah prostega verza, najbolj poglobljeno pa zlasti v študiji *Prosti verz, ki ga ni, a lepo zveni*, Novak prevprašuje tudi poimenovanje tega verznega tipa. Poudarja, da v prostem verzu sintaksa, ki se mora v tradicionalnih oblikah podrejati omejitvam metruma, prevzame ritmično vlogo; pri prostem verzu pa tako ne gre za odsotnost oblike, temveč za spremembo razmerja med obliko in pesniškim tekstom: »Verz, ki bi bil povsem prost ritma, ne obstaja. Termin prosti (svobodni) verz je torej zavajajoč. Natančna oznaka bi se torej morala glasiti nemetrični verz. A prosti verz zveni lepše« (Novak 2022: 309).

Posebno mesto v tako rekoč vseh Novakovih razpravah vedno zavzema tudi terminologija – zaslužen je za slovenske ustreznice mnogim tujim (primerjalno) verzološkim terminom, še posebej specifičnim izrazom romanske in širše slovanske verzologije. V tem pogledu se kaže nujnost nadaljnje in predvsem podrobne raziskave verzološke terminologije v Novakovem delu.

6 Zaključek

V prispevku so izpostavljeni primeri verzoloških terminov, ki izkazujejo precejšnjo stopnjo neustaljenosti, vendar je nujno poudariti, da je pri nekaterih izrazih nedosledna

sinonimna raba, ki povzroča neustaljenost, prisotna tudi v drugih jezikih. Čeprav je stabilen terminološki aparat nujen za vsako disciplino, torej tudi za verzologijo, je resnejše kot vprašanje ustaljenosti slovenske verzološke terminologije vprašanje prihodnosti slovenske verzološke discipline nasploh, saj po plodnih začetkih in bogati kasnejši tradiciji nikakor ne najde več svojega mesta med jezikoslovno in literarno znanostjo; preučevanje terminološkega aparata discipline, katere znanstvena produkcija strahovito upada, pa se tako zdi precej jalovo početje.

Viri in literatura

- KLUGE, Friedrich, 2002: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin, New York: De Gruyter.
- NOVAK, Boris A., 2011: *Salto immortale: Študije o prevajanju poezije I*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- NOVAK, Boris A., 2017: *Oblike duha: zakladnica pesniških oblik*. 3. razširjena izdaja. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- NOVAK, Boris A., 2022: *Spomin jezika, jezik spomina: študije o pesniškem jeziku*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani.
- Pisma: elektronska zbirka*, 2022–. Nova Gorica: Univerza, Raziskovalni center za humanistiko. www.pisma.org (dostop 10. 5. 2024).
- POHLIN, Marko, 1783: *Kraynska grammatika, das ist: Die kraynerische Grammatik, oder Kunst die kraynerische Sprache regelrichtig zu reden, und zu schreiben*. Laybach: im Verlage bey Lorenz Bernbacher, Burgerl. Buchbinder. <http://www.dlib.si> (dostop 10. 5. 2024).
- SNOJ, Marko, 2016: *Slovenski etimološki slovar*³. www.fran.si (dostop 10. 5. 2024).
- SNOJ, Marko, 2021: *Slovar Pohlinovega jezika*. www.fran.si (dostop 10. 5. 2024).
- SSKJ 2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika: druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, 2014. www.fran.si (dostop 10. 5. 2024).
- STABEJ, Jože, 1972: *M. Pohlen, Tu malu besedishe treh jesikov: das ist: das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen*. München: R. Trofenik.
- STRISOGLAVEC, Đurđa, 2019: Treba misliti i na korisnost jezika (o jezičnom poslanju Marka Pohlina). Vesna Požgaj Hadži (ur.): *Ususret dijalogu: zbornik posvećen Mirjani Benjak*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 291–301.